

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΜΑΡΔΑ

Δρ. Πανεπιστημίου Paris VIII

Ωρ. Καθηγητή Κοινωνιολογίας, Στρ. Σχ. Ευελπίδων (Σ.Σ.Ε.)

Ο ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΗΣ ΑΝΤΙΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ

Ο όρος παρεκκλίνουσα συμπεριφορά είναι ένας όρος αρνητικά φορτισμένος και αυτό οφείλεται στο ότι η χρήση του συνήθως προϋποθέτει ως δεδομένο τον προβληματικό χαρακτήρα της συμπεριφοράς και την ιδιαιτερότητα των ατόμων, που την εκδηλώνουν. Σύμφωνα με την κοινωνιολογική προσέγγιση, η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά δεν εξετάζεται ως μια συμπεριφορά της οποίας ο προβληματικός χαρακτήρας απορρέει από την ιδιοσυστασία της, αλλά ως μια συμπεριφορά η οποία αποτελεί αντικείμενο αρνητικής αξιολόγησης από μέρος των ομάδων εκείνων, που στα πλαίσια μιας κοινωνίας, έχουν την απαιτούμενη εξουσία να ορίσουν τι συνιστά η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά¹. Αποτελεί συνεπώς μια «κοινωνική κατασκευή», απόρροια του χαρακτηρισμού της πράξης ως παρεκκλίνουσας και του ατόμου που την εκδηλώνει ως παρεκκλίνοντος.

Ο χαρακτηρισμός μιας συμπεριφοράς ως παρεκκλίνουσας προϋποθέτει μια αρνητική αντίδραση απέναντι σ' αυτή τη συμπεριφορά από τα μέλη της κοινωνικής ομάδας, τα οποία ενδιαφέρονται για την τήρηση του κανόνα κι έχουν την απαιτούμενη ισχύ να επιβάλλουν την εφαρμογή του². Σύμφωνα με τα παραπάνω, μπορούμε να ορίσουμε ως παρεκκλίνουσα τη συμπεριφορά εκείνη, που παραβιάζει ένα κανόνα συμπεριφοράς που διέπει μια κοινωνική ομάδα και διεγείρει αντιδράσεις αρνητικής αξιολόγησης και αποδοκιμασία. Συνεπώς, η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά είναι συνάρτηση όχι μόνο του κανόνα που παραβιάζεται, αλλά και των αντιδράσεων που συνεπάγεται η παραβίασή του³.

Το σύνολο όλων αυτών των αντιδράσεων αποτελεί τον έλεγχο θα λέγαμε, που ασκεί η κοινωνία και το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο στα άτομα που παρεκκλίνουν. Θα μπορούσαμε λοιπόν να ορίσουμε

ως κοινωνικό έλεγχο το σύνολο των μέσων που χρησιμοποιεί η κοινωνία για να εξασφαλίσει τη συμμόρφωση των μελών της στους ισχύοντες κανόνες⁴. Ο κοινωνικός έλεγχος μπορεί να λειτουργεί με θετικές ή αρνητικές μορφές, δηλαδή επιδοκιμασία και υπόσχεση επιβράβευσης της συμπεριφοράς στην περίπτωση του θετικού κοινωνικού ελέγχου, αποδοκιμασία της συμπεριφοράς και απειλή κύρωσης για τον παραβάτη στην περίπτωση του αρνητικού κοινωνικού ελέγχου.

Πέρα όμως απ' το θετικό και αρνητικό κοινωνικό έλεγχο, μπορούμε να διακρίνουμε τον άτυπο και τον θεσμικό. Άτυπος κοινωνικός έλεγχος είναι αυτός που προέρχεται από άγραφους εσωτερικευμένους κανόνες και δεν υπάρχει σαφής πρόβλεψη ούτε των κυρώσεων ούτε των φορέων ή της διαδικασίας άσκησής του. Δεν έχει συνεπώς επίσημο χαρακτήρα, ασκείται άτυπα στα πλαίσια διάφορων κοινωνικών ομάδων ή και της συνολικής κοινωνίας, ενώ οι κυρώσεις του, που κυμαίνονται από την επίπληξη μέχρι τον αποκλεισμό από την ομάδα, δεν είναι αντικειμενικές και θεσμοποιημένες. Απ' την άλλη μεριά, ο θεσμικός κοινωνικός έλεγχος είναι αυτός που απορρέει από γραπτούς κανόνες, οι οποίοι προβλέπουν συγκεκριμένα τις κυρώσεις, καθώς και τα όργανα και τη διαδικασία επιβολής των κυρώσεων αυτών⁵. Τυπικό παράδειγμα αρνητικού θεσμικού κοινωνικού ελέγχου είναι ο ποινικός νόμος, του οποίου αντικείμενο είναι ο έλεγχος της εγκληματικής συμπεριφοράς. Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι η εγκληματική συμπεριφορά δεν αποτελεί αντικείμενο και άτυπου κοινωνικού ελέγχου, δηλαδή πριν φτάσει κανείς στο σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης έχει ήδη υποβληθεί σε διάφορες μορφές άσκησης άτυπου κοινωνικού ελέγχου, δηλαδή έχει στιγματισθεί. Στο στιγματισμένο άτομο αποδίδονται μια σειρά από χαρακτηριστικά, τα οποία στις συλλογικές αναπαραστάσεις του κοινού συνδέονται με το status που του καθορίζει το επίσημο στίγμα. Τα χαρακτηριστικά αυτά συνιστούν τα διάφορα στερεότυπα του τρελού, του κλέφτη, του βιαστή, του τοξικομανή κ.λ.π. και καθορίζουν την εχθρική στάση του κοινού απέναντι και στη συμπεριφορά και στα άτομα που την εκδηλώνουν. Έτσι όμως παρεμποδίζεται η κοινωνική επανένταξη του ατόμου, γιατί οι άλλοι το αντιμετωπίζουν με βάση τα χαρακτηριστικά που του αποδίδονται, με αποτέλεσμα το άτομο να απομονωθεί από τη συμβατική κοινωνία

και να εξωθηθεί σε αποκλειστικές συναναστροφές με άτομα τα οποία έχουν βιώσει παρόμοιες εμπειρίες κοινωνικής απόρριψης. Παράλληλα, το άτομο μπορεί να καταλήξει ν' ανταποκριθεί στο στερεότυπο, καθορίζοντας την εικόνα που έχει για τον εαυτό του, με βάση την εικόνα που έχουν οι άλλοι γι' αυτό. Απ' τη στιγμή δε, που θα καταστραφεί η εικόνα του μη παρεκκλίνοντα που είχε το άτομο για τον εαυτό του, εξουδετερώνεται και η επίδραση του κοινωνικού ελέγχου, αφού δεν απειλεί πλέον την ταυτότητα του ατόμου. Έτσι και στις δύο περιπτώσεις το άτομο απομακρύνεται απ' τους κανόνες της συμβατικής ηθικής⁶.

Στη διαμόρφωση όμως αυτών των στάσεων της κοινωνίας απέναντι στα στιγματισμένα άτομα έχει επισημανθεί ο ιδιαίτερα σημαντικός ρόλος των μέσων μαζικής ενημέρωσης ως φορέων κοινωνικού ελέγχου⁷. Για παράδειγμα, η έμφαση που δόθηκε τα τελευταία χρόνια στο θέμα της διάδοσης των ναρκωτικών στην Ελλάδα δημιούργησε ένα κλίμα ηθικού πανικού και την εντύπωση, ότι πρόκειται για ένα φαινόμενο εξαιρετικά απειλητικό για την ελληνική κοινωνία, ενώ η παράλληλη έμφαση στον παθολογικό, καταστροφικό, ανήθικο χαρακτήρα της χρήσης παράνομων ναρκωτικών καθορίζει τα όρια της παθολογικότητας ανάμεσα σε μια σειρά νόμιμων και παράνομων ναρκωτικών.

Βλέπουμε λοιπόν απ' όλα τα παραπάνω, ότι ο κοινωνικός έλεγχος δημιουργεί την επίσημη, δημόσια εικόνα της παρέκκλισης και προμηθεύει τα στοιχεία που θα συγκροτήσουν τα στερεότυπα, που ανταποκρίνονται στις διάφορες μορφές της⁸. Με τη χρησιμοποίηση κατασταλτικών ή θεραπευτικών μέτρων, ο κοινωνικός έλεγχος επιβεβαιώνει, αναπαράγει και διαιωνίζει αυτά τα στερεότυπα, με συνέπεια να νομιμοποιείται η επιλογή αυτών των μέσων, που τείνουν στον έλεγχο συμπεριφορών και ατόμων που προσλαμβάνονται από το κοινωνικό σύνολο ως απειλητικά.

Αθήνα, Δεκέμβριος 1993

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

1. Cohen A. K., *Sociology Today*, ed. Basic Books, New York 1959, σελ. 462.
2. Σταματιάδης Π. Β., *Η αρμονία εν τη κοινωνία*, Αθήναι 1955, σελ. 17.
3. Parsons T., *The Social System*, ed. The Free Press Glencoe, 1951, σελ. 206-207.

4. Durkeim Em., Οι κανόνες της Κοινωνιολογικής Μεθόδου, εκδόσεις Αετός, Αθήναι 1949, σελ. 46-66.
5. Homans G. C., *The Human Group*, Harcourt, Brace, New York 1950, σελ. 301.
6. Dahrendorf, *Class and Conflict in Industrial Society*, Routledge and Kegan Paul, London 1959, σελ. 156-240.
7. Cazeneuve J., *Sociologie de la Radio-Télévision*, P.U.F., Paris 1986, σελ. 115-122.
8. Mendras H., *Στοιχεία Κοινωνιολογίας*, Ε.Κ.Κ.Ε., Αθήνα 1991, σελ. 132-136.

ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΗΣ ΑΝΤΙΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά είναι συνάρτηση του κοινωνικού κανόνα που παραβιάζεται και των αντιδράσεων που συνεπάγεται η παραβίασή του. Το σύνολο αυτών των αντιδράσεων της κοινωνίας αποτελεί τον κοινωνικό έλεγχο, που τελικά ασκεί η κοινωνία είτε με θετικό τρόπο είτε με αρνητικό. Στο πλαίσιο του θεσμικού (ή μερικές φορές και άτυπου) κοινωνικού ελέγχου, εντάσσεται και η ιδιαίτερη σημασία που έχει ο ρόλος των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας, που, ανάλογα με το μήνυμα του «πομπού» και το επίπεδο της παιδείας του «δέκτη», ασκούν αποφασιστική επίδραση στη διαμόρφωση της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς και του κοινωνικού ελέγχου.

Λέξεις Κλειδιά: συμπεριφορά, παρεκκλίνουσα, έλεγχος, κοινωνικός, φορείς, Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας.

SUMMARY

The person who is different in moral and social standards from what is normal or customary called deviant. Commonsensically, deviance has been seen as an attribute, as something inherent in a certain kind of behaviour or person: the delinquent, the homosexual, the mentally ill, and so forth. Social control is a term used in sociology to refer to the social processes by which the behaviour of individuals or groups is regulate.

Key-Words: deviant, deviance, control, social, behaviour.